

## Η συγκρότηση της νεοελληνικής φιλολογίας και ο Λίνος Πολίτης: Ποίηση, κριτική και επιστήμη

Η ιστορία της νεοελληνικής κριτικής υπήρξε πάντοτε ένα από τα μονιμότερα ενδιαφέροντα του Παν. Μουλλά. Το σχετικό μάθημα που δίδαξε στο ακαδημαϊκό έτος 1982-1983, τελευταίο έτος των σπουδών μου, άνοιξε για μένα τον ερευνητικό δρόμο που έμελλε ν' ακολουθήσω. Εξάλλου και ο ίδιος ο δάσκαλος μας, που τιμούμε με αυτόν τον τόμο, πριν εισέλθει στον ακαδημαϊκό στίβο, άσκησε την κριτική της λογοτεχνίας σε περιοδικά όπως οι *Εποχές* και η *Κριτική*. Ήταν, λοιπόν, αναμενόμενο η συμβολή μου στον παρόντα τόμο να έχει σχέση με την ιστορία της κριτικής, ωστόσο η τύχη το έφερε ώστε τα ενδιαφέροντά μου αυτή τη στιγμή να με οδηγούν σ' ένα πεδίο που έχει ακόμη μεγαλύτερη σχέση με τον Παν. Μουλλά: την πανεπιστημιακή κριτική, τη νεοελληνική φιλολογία, ως μέρος της συνολικής ιστορίας της νεοελληνικής κριτικής.

Από τη στιγμή που ιδρύονται οι έδρες της Νεοελληνικής Φιλολογίας, το 1925 στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ενωμένη όμως με τη Μεσαιωνική Φιλολογία, και το 1926 στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, η μελέτη της νεοελληνικής λογοτεχνίας εισέρχεται σ' ένα νέο δρόμο, καθώς οι θεσμοί που την υπηρετούν πολλαπλασιάζονται αλλά και διαφοροποιούνται ως προς τους στόχους και τη λειτουργία. Παράλληλα, δηλαδή, με την εξωπανεπιστημιακή κριτική που είχε ήδη μια μακρά ιστορία και τη στιγμή εκείνη λαμπρύνονταν από το κριτικό μέγεθος του Παλαμά, ιδρύεται ένας νέος θεσμός με αποκλειστική (σε ό,τι αφορά τουλάχιστον το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης) αποστολή τη μελέτη και την έρευνα της νεότερης λογοτεχνίας, ένας θεσμός ο οποίος, ενώ είναι φανερό ότι σχετίζεται και επικοινωνεί με ό,τι έχει προϋπάρξει στη νεοελληνική κριτική, ταυτόχρονα επιδιώκει να διαφοροποιηθεί από αυτήν και να ορίσει το δικό του «επιστημονικό» πεδίο, όχι χωρίς εντάσεις. Η ιστορία, λοιπόν, της νεοελληνικής κριτικής δε μπορεί παρά να αντιμετωπίσει ερωτήματα που αφορούν στη συγκρότηση της επιστήμης της νεοελληνικής φιλολογίας και στους τρόπους με τους οποίους αυτή σχετίστηκε, ενσωμάτωσε, περιθωριοποίησε ή καθοδήγησε την παλαιότερη και τη σύγχρονή της εξωπανεπιστημιακή κριτική της λογοτεχνίας αλλά και την ιστοριογραφία της λογοτεχνίας. Αν μιλήσουμε με συστημικούς όρους, εκείνο που θέλω να προτείνω εδώ, ως υπόθεση εργασίας, είναι η έρευνα της συγκρότησης και της ανάπτυξης της νεοελληνικής φιλολογίας ως ακαδημαϊκού αντικειμένου να τεθεί στο πλαίσιο των εξελίξεων στο ευρύτερο λογοτεχνικό σύστημα. Θα επιχειρήσω στο παρόν άρθρο να διευκρινίσω τους όρους και τις προϋποθέσεις αυτής της υπόθεσης εργασίας και θα χρησιμοποιήσω ως παράδειγμα την πιο εμβληματική φυσιογνωμία της νεοελληνικής φιλολογίας, τον, κατά γενική ομολογία, ιδρυτή της, τον Λίνο Πολίτη.

Εννοείται πως μια τέτοια έρευνα θα έπρεπε να ξεκινήσει από τον πρώτο καθηγητή της νεοελληνικής φιλολογίας, τον Γιάννη Αποστολάκη, στη διδασκαλία και στο έργο του οποίου είναι πασιφανής η ένταση, που έφτασε στα όρια της σύγκρουσης, ανάμεσα στη δική του, ακαδημαϊκή από ένα σημείο και μετά, αντίληψη

για τη λογοτεχνία και την κριτική, και σ' εκείνη του ποιητή και κριτικού Παλαμά.<sup>1</sup> Είναι ενδιαφέρον ότι σ' αυτήν την πρώτη, βραχεία περίοδο (από το 1926 μέχρι το 1935 που αποχώρησε ο Αποστολάκης από την έδρα) η νεοελληνική φιλολογία οικοδομείται πάνω στη σύγκρουση με ένα συγκεκριμένο, προσωποπαγές, ποιητικό και κριτικό σύστημα, το παλαμικό. Αν αυτό στάθηκε η αιτία ή μία από τις αιτίες της μη επαρκούς «επιστημονικής» θεμελίωσής της, όπως αφήνουν να εννοηθεί όσοι υπογραμμίζουν ότι ο διάδοχός του, Λίνος Πολίτης «συνέβαλε αποφασιστικά με το έργο του στη διαμόρφωση της νεοελληνικής φιλολογίας σε αυτοτελή και *πραγματική επιστήμη*»<sup>2</sup> μένει να ερευνηθεί. Επειδή όμως, όπως επίσης έχει επισημανθεί πολλάκις, μεταξύ του Αποστολάκη και του Πολίτη δεν υπάρχει μόνον ασυνέχεια αλλά και συνέχεια, θα πρέπει να θέσουμε το ερώτημα μήπως η νεοελληνική φιλολογία, στις πρώτες της αυτές ιδρυτικές φάσεις, θεμελιώνεται σε συμφωνία ή σε αντιδιαστολή με ένα, ορισμένο, ποιητικό και κριτικό σύστημα. Αν στην περίπτωση του Αποστολάκη συμβαίνει προφανώς το δεύτερο, τι συμβαίνει στην περίπτωση του Πολίτη; Κι αν, όντως, η ποίηση και η κριτική έχουν τόσο ισχυρή συμβολή στη θεμελίωση της νεοελληνικής φιλολογίας, ποιο είναι το ποσοστό που αναλογεί στην επιστήμη;

Δύο χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας και του έργου του Λίνου Πολίτη είναι αναμφισβήτητα: ότι ανήκει, ψυχή τε και σώματι, στη γενιά του '30 και ότι διαθέτει άριστη φιλολογική εκπαίδευση, έχοντας συσσωρεύσει ερευνητική εμπειρία σε ό,τι θεωρούνταν εκ των ων ουκ άνευ της φιλολογικής επιστήμης: παλαιογραφία, έκδοση κειμένων, έρευνα των πηγών. Έχοντας θητεύσει επί σειράν ετών στη φιλολογική έρευνα, μη εντοπισμένη ωστόσο στη νεότερη λογοτεχνία, παίρνει την απόφαση, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Εμμανουήλ Κριαρά και του Μ. Ι. Μανούσακα, μέσα στην Κατοχή - συγκεκριμένα το 1944- να αφιερωθεί στη νεοελληνική φιλολογία.<sup>3</sup> Η απόφασή του αυτή, παρόλο που δεν έχουμε πολλά στοιχεία για να τη συζητήσουμε εκτενέστερα, δεν πρέπει να δημιουργεί ιδιαίτερη έκπληξη, αν λάβουμε υπόψη τη γενικότερη στροφή προς τη μελέτη του Νέου Ελληνισμού που σημειώνεται στα χρόνια της Κατοχής, ως αποτέλεσμα μιας σύνθετης διαπλοκής αιτιών που έχουν να κάνουν με το κλίμα της ιδεολογικής και ψυχικής πίεσης που ασκούσε το βίωμα της Κατοχής και το οποίο ωθούσε προς τη μελέτη της νεότερης ιστορίας και γραμματείας, ως μέσου για την κατάκτηση της εθνικής αυτογνωσίας και για την ανάκτηση της εθνικής υπερηφάνειας. Η σχετική συζήτηση ξεκινά στο τέλος του 1942, εκτείνεται σε όλη τη διάρκεια του 1943 και εμπλέκονται σ' αυτήν σημαντικοί ιστορικοί και γραμματολόγοι της νέας γενιάς, που επρόκειτο να θεμελιώσουν, λίγο αργότερα, την ακαδημαϊκή ιστορία και φιλολογία: ο Κ. Θ. Δημαράς, ο Μιχάλης Σακελλαρίου, ο Εμμανουήλ Κριαράς αλλά και ο μη ακαδημαϊκός κριτικός Βάσος Βαρίκας.<sup>4</sup> Μάλιστα ο Κριαράς επισημαίνει χαρακτηριστικά πως δεν έχει ακόμη

<sup>1</sup> Για τον Γιάννη Αποστολάκη ως κριτικό βλ. Δημήτρης Τζιόβας, «Ο ποιητής ως ήρωας και η σύγκρουση των παραδόσεων: Σολωμός, Αποστολάκης και Carlyle», και «Ο Γιάννης Αποστολάκης και ο τύπος του αρνητή – διανοούμενου στην Ελλάδα», στο *Κοσμοπολίτες και αποσυνάγωγοι. Μελέτες για την ελληνική πεζογραφία και κριτική (1830-1930)*, Αθήνα, Μεταίχμιο, 299-348. Για τη διδασκαλία του στο Πανεπιστήμιο βλ. τη μαρτυρία του Γιώργου Βαφόπουλου, *Σελίδες Αυτοβιογραφίας*, τ. 1, Αθήνα, 1970, 293-295.

<sup>2</sup> Π. Σ. Πίστας, στο *Μνήμη Λίνου Πολίτη. Κείμενα και μαρτυρίες*, Θεσσαλονίκη, Τέχνη. Μακεδονική Καλλιτεχνική Εταιρεία, 1983, 30. Την ίδια ακριβώς διατύπωση και σε κείμενο του Γιώργου Κεχαγιόγλου, *ό.π.*, 19. Η υπογράμμιση δική μου.

<sup>3</sup> *Μνήμη Λίνου Πολίτη*, Θεσσαλονίκη, 1988, 44, 47.

<sup>4</sup> Για τη συζήτηση αυτή και τις σχετικές παραπομπές, βλ. Κ. Α. Δημάδης, *Δικτατορία – Πόλεμος και Πεζογραφία 1936-1944*, Αθήνα, Γνώση, 1991, 333-366. Επίσης, Βενετία Αποστολίδου, *Λογοτεχνία και Ιστορία στη μεταπολεμική Αριστερά. Η παρέμβαση του Δημήτρη Χατζή 1947-1981*, Αθήνα, Πόλις, 2003, 70-75.

αναπτυχθεί νεοελληνική γραμματολογική επιστήμη και διαχωρίζει τα όρια της κριτικής από εκείνα της ιστορίας της λογοτεχνίας.<sup>5</sup> Στα ίδια χρόνια κυοφορείται και η *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας* του Δημαρά ενώ ο Σεφέρης, εξόριστος στη Μέση Ανατολή, δημοσιεύει μερικά από τα βασικά του δοκίμια για μορφές της νεοελληνικής λογοτεχνίας, συγκεκριμένα για τον Κάλβο (1942), τον Παλαμά (1944) τον Μακρυγιάννη (1943), αλλά τον ίδιο καιρό ετοιμάζει και τα υπόλοιπα που δημοσίευσε αμέσως μετά την απελευθέρωση, εκείνα για τον *Ερωτόκριτο* (1946), τους Καβάφη – Έλιοτ (1947) και τον Θεόφιλο (1947).

Η απόφαση επομένως του Λίνου Πολίτη να στραφεί προς τη νεοελληνική φιλολογία δε μπορεί παρά να εντάσσεται στο ίδιο πνευματικό κλίμα αλλά θα ενισχύθηκε οπωσδήποτε και από την διαπιστούμενη αδυναμία να εκλεγεί καθηγητής στην, επί μία σχεδόν δεκαετία, κενή έδρα της Νεοελληνικής Φιλολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή της Θεσσαλονίκης. Συγκεκριμένα, τον Μάρτιο του 1944 η διαδικασία πλήρωσης της έδρας που κατείχε ο Αποστολάκης απέβη άγονη και από τους τρεις υποψήφιους, Νικόλαο Γωμαδάκη, Εμμανουήλ Κριαρά και Πέτρο Σπανδωνίδα, κανείς δεν κατάφερε να εκλεγεί. Τα πρακτικά της διαδικασίας είναι πολύ διαφωτιστικά για τα ζητήματα που συζητούμε εδώ.<sup>6</sup> Τόσο στην εισηγητική έκθεση που υπογράφουν οι καθηγητές Αντώνης Σιγάλας και Κ. Βουρβέρης όσο και στη συζήτηση που διεξήχθη ανάμεσα στους εκλέκτορες (Ι. Βογιατζίδης, Ευστράτιος Πελεκίδης, Μ. Λάσκαρις, Ι. Παπασταύρου, Ι. Ιμβριώτης, Ανδρέας Ξυγγόπουλος) το πρόβλημα που τίθεται είναι η σχέση ανάμεσα στην κριτική της λογοτεχνίας και στη νεοελληνική φιλολογία ή, με άλλα λόγια, σε ποιο βαθμό ο καθηγητής της Νεοελληνικής Φιλολογίας οφείλει να διακρίνεται από κριτική οξύνοια και ευαισθησία και σε ποιο βαθμό από επιστημονική γνώση και ερευνητική δεινότητα. Τα πρακτικά αυτής της συζήτησης, μαζί με τα πρακτικά της ανάλογης διαδικασίας που διεξήχθη τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1948 και η οποία κατέληξε στην εκλογή του Λίνου Πολίτη, αποτελούν πολύτιμες πηγές για την ιστορία της νεοελληνικής κριτικής, καθώς σηματοδοτούν μια κρίσιμη καμπή, κατά την οποία η μελέτη της νεοελληνικής λογοτεχνίας γίνεται ακαδημαϊκός θεσμός με δυνατότητα να αυτοπροσδιορίζεται και να προσδιορίζει επιπλέον, από θέση εξουσίας, τα όρια και το πεδίο δράσης της έως τότε ηγεμονεύουσας εξωπανεπιστημιακής κριτικής.

Στη συζήτηση αυτή, λοιπόν, προβάλλεται το αίτημα για αυστηρή φιλολογική μέθοδο η οποία, ωστόσο, δεν έχει σχέση με τη συγκέντρωση στοιχείων και πληροφοριών αλλά με τη συνολική και εις βάθος εξέταση ενός ποιητικού έργου. Παρόλο που κρίνουν εξαντλητικά τους υποψήφιους ως προς τις μεθόδους που χρησιμοποιούν στην έκδοση και διόρθωση των κειμένων, κυρίως της κρητικής λογοτεχνίας και του Σολωμού, οι εκλέκτορες δεν παύουν να τονίζουν πως «ο μέλλον να διδάξη εν τω Πανεπιστημίω νεοελληνικήν λογοτεχνίαν» οφείλει να ασχολείται «με καθαρώς αισθητικά προβλήματα της λογοτεχνίας ή και με το πνευματικόν περιεχόμενον συγγραφέως τινός, εφόδια καθ' ημάς απαραίτητα».<sup>7</sup> Ο ιδανικός υποψήφιος λοιπόν πρέπει να έχει «και κειμενοδιφικές ικανότητες και ερμηνευτική και κριτική δύναμη».<sup>8</sup> Η φιλολογική μέθοδος εκλαμβάνεται όχι ως αυτοσκοπός αλλά ως απαραίτητη προϋπόθεση «προς περαιτέρω κριτικήν ανάλυσιν και κατανόησιν των λογοτεχνικών έργων. Απλή λογοτεχνική κριτική, οσονδήποτε καλή κι αν είναι δεν

<sup>5</sup> Ε. Κριαράς, «Ο γραμματολόγος κι ο κριτικός», εφ. *Η Πρωία*, 16.1. 1943.

<sup>6</sup> *Πρακτικά διαδικασίας προς πλήρωσιν των κενών τακτικών εδρών της Φιλοσοφικής Σχολής*. Πανεπιστημιακός έτος 1943-1944, Θεσσαλονίκη, 1951, 65-124.

<sup>7</sup> *Ο.π.*, 102.

<sup>8</sup> *Ο.π.*, 113-114.

δύναται αυτή και μόνη να αποτελέσει το περιεχόμενον πανεπιστημιακής έδρας». <sup>9</sup> Η παραπάνω διαφορά ανάμεσα στη λογοτεχνική κριτική και την πανεπιστημιακή φιλολογία διατυπώνεται, με αρκετά οξύτερο τρόπο, όταν συζητιέται το έργο ενός κατεξοχήν κριτικού, του Πέτρου Σπανδωνίδη:

Ο Σπανδωνίδης είναι κατά βάθος οπαδός της σχολής εκείνης, η οποία αποδίδει σχεδόν αποκλειστικήν προτίμησιν εις την "καλολογικήν" εκτίμησιν ενός έργου λογοτεχνικού, εις την αισθητικήν. Αλλ' αν "η αισθητική είναι έμπνευσις και όχι στοχασμός", όπως παραδέχεται ο υποψήφιος, τότε βέβαια δεν είναι δυνατόν να γίνη αντικείμενον επιστημονικής ερεύνης. Εάν "η αισθητική πρέπει να προέρχεται εκ της καρδίας και όχι εκ του λογικού", εάν η λογοτεχνική μελέτη εις το βάθος, εις την καρδίαν της, εις τον πυρήνα της – το περίβλημα ας είναι λογικόν – αποτελεί πάντοτε δεδομένον διαστελλόμενον σαφώς από το καθαρώς λογικόν 'επιστημονικόν', ομολογούμεν ότι τοιαύτη αντεπιστημονική αντίληψις περί του έργου του φιλόλογου δεν ανήκει εις το πανεπιστήμιον. <sup>10</sup>

Η απολυτότητα των απόψεων του Σπανδωνίδη περί κριτικής (που δεν θα τις μοιράζονταν άλλοι επιφανείς κριτικοί της εποχής) αναγκάζουν τους κριτές να τοποθετηθούν με σαφήνεια ως προς το περιεχόμενο της έδρας της νεοελληνικής φιλολογίας, το οποίον είναι μεν η μεθοδική έρευνα και αποκατάσταση του κειμένου και του περικειμένου, η γραμματολογική υποστήριξή του, πρακτικές που όμως οφείλουν να οδηγήσουν στην όσο το δυνατόν πιο καλά θεμελιωμένη και εμπειριστατωμένη κριτική ανάλυση, κατανόηση και αξιολόγηση. Σύμφωνα με τα παραπάνω, η πανεπιστημιακή φιλολογία τείνει να απορροφήσει το έως τότε νοούμενο ως έργο της κριτικής της λογοτεχνίας και να το καταστήσει στάδιο της δικής της εργασίας.

Η τάση της αυτή και το συνολικότερο ζήτημα της θεμελίωσης της πανεπιστημιακής φιλολογίας πάνω στην αντίθεσή της με την κριτική της λογοτεχνίας δεν αποτελεί, βέβαια, μια ελληνική πρωτοτυπία. Ο Gerald Graff, μελετώντας τη θεμελίωση της νεότερης φιλολογίας στα αμερικάνικα πανεπιστήμια, παρατηρεί ότι στην περίοδο του μεσοπολέμου συγκροτούνται δύο αντιθετικά μοντέλα, του επιστήμονα φιλόλογου και του κριτικού, σύμφωνα με τα οποία, στον πρώτο αποδίδονται η έρευνα, η αντικειμενικότητα, η επιστημονική εξειδίκευση ενώ στον δεύτερο η εκτίμηση, η αξιολόγηση και η γενική πολιτισμική εγρήγορση και ενημέρωση. <sup>11</sup> Η αντίθεση αυτή, παρόλο που απαλύνθηκε και πήρε διάφορες μορφές από κει και πέρα, ποτέ δεν έλειψε εντελώς και δεν έπαψε να καθορίζει τις σχέσεις της πανεπιστημιακής με την εξωπανεπιστημιακή μελέτη της λογοτεχνίας αλλά και την ίδια την εξέλιξη του πανεπιστημιακού θεσμού, καθόσον από τα μέσα της δεκαετίας του '30, το κίνημα της Νέας Κριτικής, κάνοντας τις αναγκαίες επιστημονικές προσαρμογές, εισχώρησε στα πανεπιστήμια και απέκτησε ακαδημαϊκό κύρος. Ο John Crowe Ransom <sup>12</sup> έγραφε το 1938 ότι «ο καθηγητής της λογοτεχνίας στο πανεπιστήμιο πρέπει να είναι ο επαγγελματίας που θα αναλάβει την κριτική

---

<sup>9</sup> Ο.π., 121.

<sup>10</sup> Ο.π., 86.

<sup>11</sup> Gerald Graff, *Professing Literature. An Institutional History*, Σικάγο, The University of Chicago Press, 1987, 122.

<sup>12</sup> Ο Ransom υπήρξε κατά τον Graff εμβληματική φυσιογνωμία που συμπυκνώνει στην προσωπική του ιστορία την πορεία της θεσμοποίησης της κριτικής, βλ. ό.π. σ. 155-157.

δραστηριότητα».<sup>13</sup> Έχει ενδιαφέρον ωστόσο μια λεπτομέρεια: πολλοί από τους πρώτους καθηγητές της λογοτεχνίας που προήλθαν από το στρατόπεδο της Νέας Κριτικής ( Allen Tate, Kenneth Burke, R. P. Blackmur) ήταν ποιητές και οι ίδιοι και συνδέθηκαν με προγράμματα δημιουργικής γραφής.<sup>14</sup> Το μίγμα λοιπόν που αποτελεί κάθε φορά την πανεπιστημιακή φιλολογία φτιάχνεται με διαφορετικές δόσεις επιστήμης, κριτικής και ποίησης. Όταν το 1953 ο Rene Wellek λέει πως «οι κριτικοί, εγκαταλείποντας την παλαιά φιλολογία με τις συγκεκριμένες μεθόδους και το παγιωμένο σώμα της γνώσης, πρέπει να το αντικαταστήσουν με ένα νέο σώμα αρχών, μια συστηματική θεωρία, μια τεχνική και μεθοδολογία που να μπορεί να διδαχθεί και να μεταδοθεί και να εφαρμοστεί σε κάθε ένα και σε όλα τα λογοτεχνικά έργα»<sup>15</sup> καταλύει προς στιγμήν την παλαιά αντίθεση επιστήμης και κριτικής. Ωστόσο, την ίδια εκείνη εποχή, εκκολάπτεται μια άλλη μορφή της, η αντίθεση ανάμεσα σε κριτική της λογοτεχνίας και ιστορία της λογοτεχνίας.<sup>16</sup> Η θετικιστική ιστοριογραφία που ήταν ακόμη η επικρατέστερη στα πανεπιστήμια θεωρήθηκε εντελώς ασύμβατη με τις επιδιώξεις της νέας ακαδημαϊκής κριτικής και εξορίστηκε από τα προγράμματα σπουδών της λογοτεχνίας. Θα χρειαστεί να περάσουν χρόνια και να έρθουν νέες θεωρίες, ο νέος ιστορικισμός, οι πολιτισμικές σπουδές για να βρεθούν νέοι τρόποι υπέρβασης των παραπάνω αντιθέσεων.

Ξαναγυρνώντας στα δικά μας, η εκλογή του Λίνου Πολίτη στην έδρα της Νεοελληνικής Φιλολογίας το 1948 σημαίνει μια νέα αφετηρία, τόσο στην πορεία της έως τότε νεοελληνικής φιλολογίας, όσο και στην πορεία της νεοελληνικής κριτικής.<sup>17</sup> Κρίνοντας από τη συζήτηση για την πλήρωση της έδρας που κηρύχτηκε άγονη το 1944, συνάγεται κατά τεκμήριο ότι, σύμφωνα με τους κριτές του, στο πρόσωπο του Πολίτη συναντώνται ο έμπειρος επιστήμονας που κατέχει καλά τις φιλολογικές μεθόδους αλλά και ο κριτικός που είναι ικανός να δει το λογοτεχνικό έργο συνολικά, να εκτιμήσει τις αισθητικές του ποιότητες, να το αξιολογήσει. Το ότι το 1944 είναι έτος καμπί στην επιστημονική του πορεία, όπως αναφέρουν οι συνάδελφοί του, τεκμαίρεται και από το γεγονός ότι, μετά από αυτό, πυκνώνουν τα νεοελληνικά του δημοσιεύματα. Έως το 1948 που εκλέγεται, έχει εκδώσει τη *Γυναίκα της Ζάκυθος* (1944) και τα *Απομνημονεύματα* του Μακρυγιάννη (1946) ενώ το 1948 ξεκινά την έκδοση των *Απάντων* του Σολωμού.<sup>18</sup> Αξιοσημείωτα είναι, όμως, εκείνα τα δημοσιεύματα που είτε δείχνουν μια συνθετική ματιά στην εξέλιξη της νεοελληνικής λογοτεχνίας είτε πραγματεύονται ένα ποιητικό έργο συνολικά: εννοώ λ.χ. τα άρθρα «Μορφές του νεοελληνικού λυρισμού» (1946) και «Ο Σολωμός ποιητής εθνικός και ευρωπαίος» (1946).<sup>19</sup> Στο πρώτο εκφράζει τη βασική γραμμή που διέπει όλο το έργο του, την αναζήτηση της συνεχούς παράδοσης «ενός ιδιότυπου νεοελληνικού

<sup>13</sup> *Ο.π.*, 148.

<sup>14</sup> *Ο.π.*, 152-153.

<sup>15</sup> *Ο.π.*, 161.

<sup>16</sup> Βλ. την επίθεση του Wellek στην ιστοριογραφία της λογοτεχνίας, *ό.π.*, 184-185.

<sup>17</sup> Είναι περίεργο γιατί ο Νάσος Βαγενάς στο άρθρο του «Νεοελληνική λογοτεχνία και ελληνικό πανεπιστήμιο», *Αντί*, τχ. 309 (31.1.1986), 50-52, δεν αναφέρει καθόλου τον Λίνο Πολίτη όταν γράφει: «Η κατάσταση της νεοελληνικής φιλολογίας στο πανεπιστήμιο θα παραμείνει σχεδόν η ίδια και έπειτα από τον πόλεμο: ως τα μέσα της δεκαετίας του '70, με ελαχιστότατες και βραχύβιες εξαιρέσεις (Κ. Στεργιόπουλος, Γ. Π. Σαββίδης) η μελέτη της νεοελληνικής λογοτεχνίας δεν ξεπερνούσε τη φιλολογική εργασία της βάσης. Η προσέγγιση των κειμένων γινόταν με τρόπο περιγραφικό, χωρίς να φτάνει στην ουσιαστική ανάλυση και ερμηνεία». (σ. 51)

<sup>18</sup> Βλ. πλήρη κατάλογο των δημοσιευμάτων του Λίνου Πολίτη στον τ. *Αφιέρωμα στον καθηγητή Λίνο Πολίτη*, Θεσσαλονίκη, 1979, ιε' – μζ'.

<sup>19</sup> Λ. Πολίτης, «Μορφές του νεοελληνικού λυρισμού», *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση*, 2 (1946-1947), 414-425. «Ο Σολωμός ποιητής εθνικός και ευρωπαίος», *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση*, 2 (1946-1947), 225-233.

λυρισμού», αρχή του οποίου θεωρεί το δημοτικό τραγούδι και σημαντικούς σταθμούς τον *Ερωτόκριτο*, τον Σολωμό, τον Παλαμά, τον Σικελιανό, τον Σεφέρη και τον Ελύτη ενώ αφήνει έξω από τη συνέχεια αυτή του νεοελληνικού λυρισμού τον Καβάφη και τον Καρυωτάκη, παρ' όλο που τους θεωρεί κορυφαίους ποιητές.<sup>20</sup> Η οπτική αυτή του Πολίτη είναι βέβαια σήμερα πασίγνωστη, κυρίως μέσα από την πολυδιαβασμένη *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας* (1973) ο λόγος που αναφέρθηκε είναι για να επισημανθεί ότι ήταν έτοιμη μέσα του από αρκετά νωρίς, πριν ακόμη από την εκλογή του, και ότι προφανώς κυοφορούνταν παράλληλα και ταυτόχρονα με τις επεξεργασίες του Δημαρά. Επίσης, είναι αξιοπρόσεκτη η βεβαιότητα με την οποία εντάσσει στο σχήμα του, σε ισότιμες θέσεις με έναν Σολωμό ή έναν Παλαμά, δύο νέους ποιητές, τον Σεφέρη και τον Ελύτη, για τους οποίους οπωσδήποτε δεν υπήρχε ακόμη γενικευμένη συναίνεση για τη σημασία τους.

Στο άρθρο του «Ο Σολωμός ποιητής εθνικός και ευρωπαϊός», όπως και στο εναρκτήριο μάθημα που εκφώνησε το 1948, μετά την εκλογή του -δημοσιεύτηκε το 1949- με θέμα «Λογοτεχνία νεοελληνική και λογοτεχνία ευρωπαϊκή» πασχίζει να αποδείξει ότι η νεοελληνική λογοτεχνία είναι μέρος της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, ότι οι μεγάλοι έλληνες ποιητές είναι ισότιμοι με τους ευρωπαίους, ότι δεν πρόκειται ποτέ για ξένη επίδραση αλλά για αφομοίωση και ανταπόκριση σε οικείες ανάγκες και ότι οι εθνικές ιδιαιτερότητες υπάρχουν, τις μελετούμε αλλά ο εθνικός ποιητής είναι ταυτόχρονα ευρωπαίος, παγκόσμιος, ανθρώπινος και, τέλος, απλώς ποιητής.<sup>21</sup>

Δεν είναι δυνατόν εδώ να επεκταθώ στη συζήτηση του έργου του Λίνου Πολίτη. Τα παραπάνω αναφέρθηκαν απλώς για να δείξουν ότι τη στιγμή της εκλογής του συνδύαζε ήδη τη φιλολογική μέθοδο με την κριτική εγρήγορση αλλά και την κανονιστική πρόθεση. Από τη στιγμή που μας ενδιαφέρει η θεμελίωση της νεοελληνικής φιλολογίας και οι αλλαγές που έφερε αυτή στο λογοτεχνικό σύστημα συνολικά, το έργο του Πολίτη πρέπει να μελετηθεί σε όλες τις συνιστώσες του: την έρευνα, τη συγγραφή, τη διδασκαλία, την ακαδημαϊκή πρακτική. Το μόνο που μπορεί να γίνει εδώ είναι να υποδειχθούν κάποιοι άξονες και κάποια ερωτήματα για τη μελέτη αυτή.

Όπως φάνηκε από όλα όσα προηγήθηκαν, η νεοελληνική φιλολογία θεμελιώθηκε και προσδιόρισε το πεδίο της μέσα από τη διαρκώς ανανεούμενη ένταση ανάμεσα στην επιστήμη και την κριτική. Πώς ακριβώς συνδέονται οι παραδοσιακές φιλολογικές μέθοδοι, όπως είχαν εγκαθιδρυθεί από τις κλασικές σπουδές και τις είχε σπουδάσει και εφαρμόσει ο Πολίτης, με την κριτική ευαισθησία, την αναζήτηση της ουσίας και της αισθητικής αξίας ενός λογοτεχνικού έργου; Ποιο είναι ακριβώς το περιεχόμενο και η πρακτική της «φιλολογικής ερμηνείας», όρου που καθιέρωσε ο Πολίτης για να περιγράψει αυτό που ασκούσε ο ίδιος και δίδασκε; Η σύνθεση επιστήμης και κριτικής που επιδίωκε, κατά πόσον μπορεί να εκφραστεί με ένα μοντέλο μεταδόσιμο, δυνατόν να διδαχθεί και, εν τέλει, διδάχθηκε όντως και πέρασε στους μαθητές του; Όλες οι ενδείξεις οδηγούν στη διαπίστωση ότι το εγχείρημα του Πολίτη αντιστοιχεί σε αλλαγές που επιδίωξε να φέρει το κίνημα της Νέας Κριτικής στα ξένα πανεπιστήμια. Η έμφαση στο έργο καθεαυτό, στην αισθητική αξία, η επίμονη διάκριση ανάμεσα σε μείζονα και ελάσσονα έργα και η ενασχόληση κυρίως με τα κορυφαία έργα στοιχειοθετούν οπωσδήποτε ομοιότητες με το ρεύμα της Νέας Κριτικής. Το ταυτόχρονο, ωστόσο, ενδιαφέρον για την ιστορία της λογοτεχνίας και το ιστορικό και πολιτισμικό περιβάλλον, το οποίο συνδέεται, όπως είναι αναμενόμενο,

<sup>20</sup> Τώρα στο Λ. Πολίτη, *Θέματα της λογοτεχνίας μας. Πρώτη σειρά*, Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινίδης, χ.χ., 47-91.

<sup>21</sup> «Ο Σολωμός ποιητής εθνικός και ευρωπαϊός», στο *Θέματα της λογοτεχνίας μας*, ό.π., 9-45. «Λογοτεχνία νεοελληνική και λογοτεχνία ευρωπαϊκή», ό.π., 153-174.

με την υποστήριξη κάποιων εθνικών αξιών και την αναζήτηση της εθνικής ιδιαιτερότητας, τον απομακρύνουν κάπως από αυτήν ή, τουλάχιστον, κάνουν απαραίτητη την έρευνα των σχέσεων του με συγκεκριμένες τάσεις της Νέας Κριτικής, καθώς και αυτή δεν είναι ομοιογενής ούτε αναλλοίωτη από το '20 έως το '50. Απόλυτα συνδεδεμένη με τα παραπάνω είναι η έρευνα των όρων και των συνθηκών κάτω από τις οποίες ο Πολίτης αποφάσισε και πραγματοποίησε τη συγγραφή της ιστορίας της λογοτεχνίας, έργο που υπήρξε το επιστέγασμα της ακαδημαϊκής του δραστηριότητας. Σ' αυτήν όμως θα επανέλθω και παρακάτω.

Μια άλλη σειρά ερωτημάτων θα μπορούσαν να καθοδηγήσουν την έρευνα της σχέσης του Πολίτη με ευρύτερες εξελίξεις στο λογοτεχνικό σύστημα και να φωτίσουν το ρόλο της πανεπιστημιακής φιλολογίας σ' αυτές. Εννοώ κυρίως τη σχέση του Πολίτη με τη γενιά του '30 και, βέβαια, τούτο σημαίνει με το ευρύτερο αισθητικό και ιδεολογικό πρόγραμμα της γενιάς. Όπως το υπαινίχθηκα παραπάνω, νομίζω πως η σχέση αυτή είναι αναμφισβήτητη, τόσο σε επίπεδο αρχών, όσο και σε επίπεδο πολιτισμικής πρακτικής και καθιέρωσης της γενιάς.<sup>22</sup> Ειδικότερα, θα πρέπει να μελετηθούν συγχρόνως και να συγκριθούν, το δοκιμιακό έργο του Σεφέρη κυρίως (και δευτερευόντως του Ελύτη) με το έργο του Λίνου Πολίτη. Η εντύπωσή μου είναι ότι θα προκύψουν πολλές αναλογίες και ομοιότητες που δείχνουν αλληλεπίδραση και ζύμωση του στοχασμού και των ενδιαφερόντων ενός ποιητή με έναν φιλόλογο. Και οι δύο απασχολούνταν με τα ίδια θέματα και έργα την ίδια περίοδο. Άλλοτε προπορευόταν ο Σεφέρης («Ένας έλληνας ο Μακρυγιάννης», 1943) και ακολουθούσε ο Πολίτης (επιμέλεια έκδοσης των *Απομνημονευμάτων*, 1946-47) και άλλοτε έκανε πρώτος ο Πολίτης μια ομιλία για τον *Ερωτόκριτο* (Σεπτέμβριος 1945), αφιερώνοντάς την μάλιστα στο Σεφέρη, για να ακολουθήσει, μερικούς μήνες μετά, η διάλεξη του Σεφέρη (Μάρτιος 1946). Όπως φάνηκε πρόσφατα από τη δημοσίευση επιστολών τους, αντιδρούσαν παρόμοια σε απόψεις τρίτων, όπως λ.χ. του Τάκη Παπατσώνη περί ποιητικής παράδοσης, και ο Πολίτης αναλάμβανε, ως πιο ειδικός, να εκφράσει δημόσια τις κοινές τους πεποιθήσεις.<sup>23</sup> Ένα άλλο ζήτημα είναι κατά πόσον οι απόψεις του Σεφέρη για την κριτική, όπως διατρέχουν τις *Δοκιμές* αλλά και τις *Μέρες*,<sup>24</sup> συμπίπτουν με εκείνες του Πολίτη, όπως εκφράστηκαν και πραγματώθηκαν στην ακαδημαϊκή του δραστηριότητα. Όλα τα παραπάνω πρέπει ασφαλώς να ελεγχθούν στις λεπτομέρειές τους αλλά αν είναι περίπου έτσι, αυτό σημαίνει πως η θεμελίωση της νεοελληνικής φιλολογίας έγινε κάτω από τον αστερισμό ενός ποιητή, του Σεφέρη.

Τούτο δεν πρέπει να μας δημιουργεί έκπληξη. Εάν το συζητήσουμε στο πλαίσιο της ελληνικής κριτικής παράδοσης, θα δούμε ότι ένας ποιητής, ο Παλαμάς θεμελίωσε τη νεοελληνική κριτική αλλά και την ιστοριογραφία της λογοτεχνίας, ενώ ένας άλλος ποιητής, ο Σολωμός καθοδήγησε πνευματικά τον πρώτο καθηγητή της Νεοελληνικής Φιλολογίας, τον Αποστολάκη. Αλλά και αν το συζητήσουμε στο πλαίσιο των εξελίξεων της φιλολογίας στα ξένα πανεπιστήμια, όπως σημείωσα παραπάνω, θα διαπιστώσουμε ότι κι εκεί, αρκετοί καθηγητές ήταν οι ίδιοι ποιητές ή συνέδεσαν το έργο τους με τη λογοτεχνική δημιουργία και την προβολή της σύγχρονης λογοτεχνίας. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί πως τέτοιου είδους

<sup>22</sup> Τα κριτήρια που χρησιμοποιεί ο Νάσος Βαγενάς για να σταθμίσει τη σχέση του Κ. Θ. Δημαρά με τη γενιά του '30 ικανοποιούνται όλα στην περίπτωση του Πολίτη. Βλ. «Κ. Θ. Δημαράς: 100 χρόνια από τη γέννησή του. Σχέσεις με τη γενιά του '30», *Το Βήμα*, 30-5-2004.

<sup>23</sup> Βλ. Βασιλική Κοντογιάννη, «Από την Αλληλογραφία Σεφέρη – Παπατσώνη – Δημαρά. Ποίηση, γλώσσα και ιδεολογία», περ. Κ, αφιέρ. στον Τάκη Παπατσώνη, τχ. 6 (Νοέμβρ. 2004), 6-25. Βλ. επιστολή Σεφέρη προς Πολίτη, σ. 20-21. Το σχετικό άρθρο του Πολίτη που απαντά στον Παπατσώνη είναι «Η βυζαντινή κληρονομιά και η λαϊκή παράδοση», *Νέα Εστία*, τχ. 505 (15 Ιουλ. 1948), 901-906.

<sup>24</sup> Βλ. Λίζυ Τσιριμώκου, «Δίδυμος λόγος. Ποιητικό ρήμα και κριτικός στοχασμός», στον τ. *Η γραφή και ο καθρέφτης. Λογοτεχνία και κριτική*, επιμ. Μισέλ Φάις, Αθήνα, Πόλις, 233-253.

διαπιστώσεις δεν αφήνουν αλώβητη την «επιστημονικότητα» της σύγχρονης φιλολογίας και πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπόψη όταν επιχειρηθεί η ακριβής επιστημολογική της οριοθέτηση.

Παράλληλα με τα παραπάνω, σε επίπεδο πρακτικής, ο Πολίτης ασφαλώς συνέβαλε στην καθιέρωση των ποιητών της γενιάς του '30. Από το 1950 άρχισε να διδάσκει Σεφέρη και Ελύτη, όχι όμως και Ρίτσο (τον οποίο δεν γνώριζε, όπως ομολογεί ο ίδιος αργότερα),<sup>25</sup> ενώ πρωτοστάτησε στην αναγόρευση του Σεφέρη σε επίτιμο διδάκτορα της Φιλοσοφικής Σχολής το 1964, γεγονός που εγκαινίασε μια πρακτική αναγόρευσης ποιητών σε επίτιμους διδάκτορες που ακολουθήθηκε και από τους μαθητές του. Τούτο, μαζί με την πρόσκληση ποιητών σε πανεπιστημιακά σεμινάρια, είναι στοιχεία που δημιουργούν νέες προϋποθέσεις στη λειτουργία του λογοτεχνικού συστήματος και ειδικά στον τρόπο με τον οποίο αποδίδονται και διανέμονται τιμές και αξίες. Αναφορικά με την *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας* που έγραψε ο Πολίτης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι, με δεδομένη την αδυναμία του Δημαρά να ενσωματώσει οργανικά τη γενιά του '30 στη δική του ιστορία, συνετέλεσε τα μέγιστα στην καθιέρωσή της στην κοινή συνείδηση, ειδικά αν ληφθεί υπόψη ότι χρησιμοποιήθηκε ως αποκλειστικό εγχειρίδιο διδασκαλίας σε πολλές γενιές φιλόλογων.

Όσα σκιαγραφήθηκαν παραπάνω σηματοδοτούν μια σημαντική τομή στην ιστορία της νεοελληνικής κριτικής που δεν έχει μελετηθεί και σταθμιστεί, αν και έχει γίνει αντιληπτή από ποιητές, κριτικούς και φιλόλογους, οι οποίοι, από διαφορετικές αφετηρίες, την σχολίασαν.<sup>26</sup> Θα μείνω κυρίως σε άρθρο του Πάνου Θασίτη, την οπτική του οποίου θεωρώ ιδιαίτερος αξιοπρόσεκτη, καθώς συνδυάζει τις ιδιότητες του ποιητή, του κριτικού αλλά και του ανθρώπου που ζούσε στην πόλη της Θεσσαλονίκης και αφουγκραζόταν το κλίμα στο Πανεπιστήμιό της. Ο Θασίτης το 1983 διαπιστώνει πως, από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '60, η κριτική δραστηριότητα περνά στα χέρια των πανεπιστημιακών φιλόλογων οι οποίοι, συνασπισμένοι σε ομάδες (τότε «έδρες») με ισχυρούς επαγγελματικούς δεσμούς και ιεραρχημένες σχέσεις, δίνουν πλέον τον τόνο στην άσκηση της κριτικής, απορροφώντας ή περιθωριοποιώντας τους εναπομείναντες εξωπανεπιστημιακούς κριτικούς. Το αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης κατά την κρίση του Θασίτη, είναι

...ο περιορισμός του αντιλόγου, της ποικιλίας των απόψεων και της πολυφωνίας, που όμως, είναι απαραίτητες για κάθε δημιουργική γνωστική προσέγγιση, ιδιαίτερα στον πολυσήμαντο αλλά και άκρως ελαστικό χώρο της λογοτεχνίας... Από κει και πέρα όμως απαιτείται να οριοθετηθούν με όλη τη δυνατή σαφήνεια η φιλολογική έρευνα από τη λογοτεχνική κριτική, γιατί παρ' όλο που σε κάποια σημεία τους επικαλύπτονται αμοιβαία, διαφέρουν βαθύτερα κι ως προς τα μέσα κι ως προς το γνωστικό τους αντικείμενο. Αλλιώς η σύγχυση αυτών των ορίων και αυτών των διαφορών, θα συντηρεί μόνιμα την ανώμαλη εξέλιξη της κριτικής.<sup>27</sup>

<sup>25</sup> Βλ. άτιτλο κείμενό του για τον Γιάννη Ρίτσο, στο *Αφιέρωμα στον Γιάννη Ρίτσο*, Αθήνα, Κέδρος, 1981, 121-122.

<sup>26</sup> Μια ανθολόγηση αποσπασμάτων από σχετικά κείμενα περιλαμβάνονται στο βιβλίο του Γιώργου Κεχαγιόγλου, «Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και πνευματική ζωή. Συναγωγή κειμένων», Πολύτυπο, Αθήνα, 1988.

<sup>27</sup> Πάνος Θασίτης, «Οι "φιλόλογοι" ή τ' αλλαγμένο πρόσωπο της κριτικής», *Αντί*, τχ. 227 (18.3.1983), σ. 40.



Τρία χρόνια αργότερα, σε άρθρο του με τίτλο «Νεοελληνική λογοτεχνία και ελληνικό πανεπιστήμιο» ο Νάσος Βαγενάς ταυτίζει το μέλλον της νεοελληνικής κριτικής με την πρόοδο της νεοελληνικής φιλολογίας στα ελληνικά πανεπιστήμια όταν γράφει: «Παρ' όλα αυτά η πρόοδος της νεοελληνικής φιλολογίας στα ελληνικά πανεπιστήμια και η στροφή της προς κεντρικότερες περιοχές των λογοτεχνικών κειμένων προαναγγέλλουν ένα ευδοκιμότερο μέλλον για τη νεοελληνική κριτική... Η κριτική, για να μπορέσει να την ασκήσει κανείς συστηματικά, απαιτεί πλήρη απασχόληση, την οποία δεν μπορούν να εξασφαλίσουν στον κριτικό οι συνθήκες της ελληνικής λογοτεχνικής αγοράς».<sup>28</sup> Όσο κι αν οι διατυπώσεις του Θασίτη είναι υπερβολικές, η ταύτιση που κάνει ο Βαγενάς δικαιώνει τον βασικό συλλογισμό του. Τι συμβαίνει όμως στο λογοτεχνικό σύστημα όταν δύο διακριτοί θεσμοί, η πανεπιστημιακή φιλολογία και η κριτική κινδυνεύουν να ταυτιστούν; Και συνέβη πράγματι αυτή η ταύτιση στα χρόνια που ακολούθησαν; Είναι ερωτήματα που ανοίγουν μακρά και ουσιαστική συζήτηση, γόνιμη νομίζω, αν θέλουμε να καταλάβουμε την πορεία τόσο της νεοελληνικής φιλολογίας όσο και της κριτικής. Προς το παρόν, για τις ανάγκες του δικού μας άρθρου, ας περιοριστούμε στη διαπίστωση πως η τάση σύνθεσης της φιλολογίας με την κριτική που διαφάνηκε στη συζήτηση για την εκλογή καθηγητή το 1944, αφού διέγραψε έναν επιτυχή κύκλο, ξανάφερε το 1983 στο προσκήνιο το αίτημα για μια εκ νέου διάκριση. Το πεδίο διαρκώς επαναπροσδιορίζεται.

---

<sup>28</sup> Οπου στην υποσ. 17, σ. 52.